

Petőfi és a szerbek

SAVA BABIC

A szerbek Petőfi költészete iránti érdeklődését két irodalmon túli mozzanat határozta meg jelentősen: szerb származása és az a tény, hogy a harctéren esett el. Talán nincs is olyan Petőfiről szóló szöveg, amelyben erre nem történik utalás, mert furcsának tűnt — a XIX. századról lévén szó — hogy a legnagyobb magyar költő származására nézve nem magyar. Még ellentmondásosabbnak és hihetlenebbnek tűnt: amellet, hogy a költő apja szerb és a vezetékeve Petrovics, édesanyja Hrúz Mária is szlovák. Az erről szóló szerb híradások nagyon óvatosan és szinte szkeptikusan fogalmaztak, egyáltalán nem voltak meggyőződve ezen adatok hitelességét illetően. Tény, hogy Petőfi Sándor Petrovics Sándorként született és hogy apja szerb volt, anyja pedig szlovák, aki soha nem tanult meg jól magyarul, s hogy evangélikus lelkész keresztelte. S a nagy költő mégis született magyar volt, katolikus és republikánus. E tényeket amelyeket életműve igazol, valamikor folyamatosan megkérdőjelezték. Magáról a költészetről keveset tudtak, rövid volt szárnyalása. A tragikus vég hívta fel a költőre a figyelmet. Attól függetlenül, hogy a XIX. század második fele nem kedvez a forradalmaknak, Petőfi tragikus sorsa az „ifjúkor” ösztönzőereje, egy olyan példa, amely a súlypontot a költő életéről magára az életműre tette. Ezután már a fordításé volt a szó.

A két irodalmon kívüli tényező már a regényíró Jakov Ignjatovicnál jelen van, aki személyesen ismerte Petőfit és emlékezéseiben feljegyezte a vele való találkozást. Még lényegesebb, hogy éppen ő volt a Letopis Matice sprske szerkesztője, ahol először jelent meg Petőfi-vers fordításban. A későbbi nagy szerb költő, Jovan Jovanovic Zmaj, 1855-ben lefordította és megjelentette *A csárda romjai* című verset. S innen számíthatjuk Petőfi költészetének szerb nyelvű recepcióját.

A XIX. század első felében magyar nyelvű irodalmi műveket szinte egyáltalán nem fordítottak szerbre. A Magyarországon élő művelt szerbek többsége tudott magyarul, nem hiányolta a fordításirodalmat, a magyar irodalmat magyarul ismerhette meg. Két dráma (Kisfaludy Károly, Balogh István), két regény (Kármán József, Jósika Miklós) és egy vers (Garai János) jelent meg szerbül. Az ötvenes évek második felében az irodalmi folyóiratokban megváltozott a helyzet, a magyar fordítások számosabbak és értékesebbek, s többé már soha sem fogynak ki teljesen, bár a politikai viszonyoktól, a szerbek és a magyarok együttműködésétől függően a számuk csökken, s a fordítói tevékenység a folyóiratokból részben önálló kötetekben jelenik meg; ha a költészetről van szó elsősorban Petőfi és Arany János műveire kell gondolni.

★

A költő, drámaíró és festő Djura Jaksic az első olyan szerb alkotó, aki indokoltan hozható kapcsolatba Petőfi költészetével. Akutatók arról tanúskodnak, hogy Petőfi és Jaksic rokon lelkek voltak, mindketten nyugtalan szellemiségek lévén, sűrűn kerültek összetűzésbe környezetükkel. Petőfinek sikerült a költői kifejezésben kiteljesednie és Jaksic többször hivatkozott Petőfi egy-egy versére. Egyetemi hallgatóként Bécsben Jovan Jovanovic szobatársa volt és egyazon kötetből olvasták Petőfit.

Szerencsés körülménynek számít az, hogy Jovan Jovanovic Zmaj a fiatal költő vállalkozott arra, hogy magyarból is fordítson. Költészetének gazdagodásával fordításai is egyre méltóságteljesebb helyet foglaltak el a szerb kultúrában. Fáradhatatlanul tevékenykedett: lapokat, folyóiratokat indított és szerkesztett, verseket írt; folyóiratközléseiben ott találjuk a fordítást is. Bár komoly bírálatok érték amiatt, hogy nagyon sokat fordít magyarból — ezeket figyelmen kívül hagyta. Merthogy, nemcsak annak érezte szükségét, hogy verseket írjon, hanem annak is, hogy fordítson. 1855-től 1870-ig pl. 350 saját verset és 115 fordítást tett közzé. Ebből 41-et magyarból fordított le, közülük 21 Petőfi-vers volt. 1870 után még 32 magyar verset fordított le, tehát összesen 73-at, Petőfitől 28-at. Ha

ezekhez hozzászámítjuk Petőfi János vitézét és Arany Toldiját (mindhárom részt), valamint A Murány ostroma és Madách Ember tragédiája című művét, akkor egy tiszteletre méltó fordítói életmű áll előttünk. E jeles költő fordításai különösen Petőfi és Arany műveinek köszönhetően utat nyitottak a magyar irodalomnak a szerb kultúrában.

Zmaj tehát lefordította a János vitézt és Petőfi 28 versét. Kikövetkeztethető-e ezekből a szerb költő Petőfi-képe? Ha csupán az eredeti versek keletkezési idejét vesszük figyelembe akkor is érdekes adatokhoz jutunk. 1843-ból egy vers; 1844-ből két vers és a János vitéz; 1845-ből két vers; 1846-ból két vers; 1847-ből 18 vers; 1848-ból három vers. Csupán 1842-ből és 1849-ből nem született Petőfi-fordítás. Szembetűnő, hogy 1847-ből, amikor Petőfi alkotói ereje teljében volt Zmaj messzemenően több verset fordított le. Ennek az adatnak már önmagában is súlya és jól behatárolható jelentése van, s ha tudjuk, hogy Petőfi 1847-ben 160 verset írt, azonnal felmerül a kérdés melyik tizennyolcat fordította le Zmaj és miért éppen ezeket. A polgári gondolkodású Zmaj csak egy bizonyos pontig követhette Petőfi poétikáját. Az 1847-es év választóvonal, eddig Petőfi és Zmaj világa hasonló; Petőfi azonban tovább fejlődött és sor került ama vulkánikus erupcióra, amelyet Zmaj nem várt, beérte volna változásokkal is. Ez az a pont, ahol a két költő különbözik egymástól. Ez a különbség mutatkozik meg Zmaj versválasztásában. Természetesen azt is tudnunk kell, hogy Zmaj nem ismerhette Petőfi valamennyi versét, mert a cenzúra következtében nem láttak napvilágot. Zmaj csak 1848 januárjáig tudta követni Petőfi gondolkodását, tovább nem! A későbbiekben Petőfi eszméi Zmaj számára elfogadhatatlanok voltak. Az utolsó versek, amelyeket Zmaj lefordított a mérsékelt Petőfit tükrözik és bár 1848 januárjában születtek, inkább az 1847-es versekhez állnak közel.

Laza Kostic és Zmaj voltaképpen új fordítói hozzáállást képviseltek: ennek lényege a fordítói hűség, amely egyben alkalmazkodás is az új kultúrához, annak részleteiben. Zmajnál azonban még feltűnnek a korábbi módszerének nyomai. Mégis, pompás képre talált, amikor úgy nyilatkozott, hogy arra törekedett, hogy „szerbesítse és nem arra, hogy magyartalanítsa” az eredeti alkotást. Mindez tükröződik Petőfi verseinek fordításában. Az iménti szemszögből tekintve roppant érdekesek a fordításokhoz csatolt jelzések. Szinte bizonyossággal állítható, hogy a fordítások két csoportba sorolhatók — az elsőbe azon versek, amelyekhez a „Petőfitől”, „Petőfiből” és „Petőfi” jelzések tartoznak. A második csoporthoz a „Petőfi nyomán”-jelzés kapcsolódik. Az első csoport versei valódi fordítások, Zmaj arra törekszik, hogy hűséges legyen az eredeti alkotáshoz, a második esetben nagyobb szabadsággal nyúl az eredetihez.

Az első csoport versei: János vitéz, Egy telem Debrecenben, Élet, halál..., Homér és Oszián, Kutyák dala, Farkasok dala, Dalaim, Három fiú, Az éj, Szent sír, A téli esték, A sivatag lakói.

A második csoport versei: A csárda romjai, Az őrült, Az ember, A rab oroszán, Pató Pál úr, Katonaélet, A jó tanító, Világosságot!, A XIX. század költőihez, A hold elégiája, Sári néni, Falu végén kurta kocsmá, Víz és bor, Mi a szerelem, Szabadság, szerelem, Egy szép hölgy emléke, Az ítélet.

A második csoport verseinek részletes elemzése megvilágítja Zmaj fordítói eljárását és eredményeit. A fordítások máig tartó recepciója a Zmaj és a Petőfi iránti állandó jellegű érdeklődést jelzi, még hozzá, az imént említett kreatív fordítás vonatkozásában. Ezzel szemben az első csoportba tartozó fordítások elévültek.

Petőfi tehát, Zmaj (már ötvenéves korában nemzeti költőként tisztelték) fejlődésével párhuzamosan került be a szerb kultúrába és hatott arra. Amióta 1880-ban megjelent Zmaj Pevanija című összegyűjtött verseskötete, nincs olyan válogatás *művéből*, amely ne tartalmazná a Petőfi-fordításokat is. Zmaj versei és fordításai megtalálhatók voltak megannyi szerb családban mint olyan ritka művek, amelyeket nemcsak hogy olvasták, de mintaképül is szolgáltak.

★

Zmaj Petőfi-fordításai olyan hatással voltak, hogy csakhamar új fordítók is jelentkeztek. A XIX. sz. második feléig 148 Petőfi-verset fordítottak le és a János vitézt. A szerbek érdeklődésének és Zmaj sikeres fordításainak hatására a horvátok (sajnos nem kiemelkedő alkotók) az azonos időszakban 32 Petőfi-verset fordítottak le. A legfigyelemreméltóbb fordítók magyarországi szerbek voltak; közülük is váratlanul felbukkan egy-egy fordító,

mint az elbeszélő és regényíró Stevan Sremac, akinek egyik fordítása személyes életviszonyaira, lelki összeomlására utal (a fordítás - Ti bese ... Te voltál egyetlen virágom - csak Sremac, halála után jelent meg). Laza Kostic nevéhez is fűződik egy sikeres fordítás: Szabadság, szerelem, K ljubavi, k slobodi.

Zmajt követően Blagoje Brancic az aggályos és türelmes fordító emelkedik ki, aki nagyon jól ismerte Petőfi költészetét, és valamelyest módosította Zmaj Petőfi-képét, bár fordításainak korántsincs olyan erejük, mint Zmaj fordításainak, átköltéseinek. Mégis, Brancic fordítói példája az az út, amelyen a szerb fordításirodalom feltartóztatlanul halad: a tudás, a mérték és a tehetség útja.

Ilyen fordítói teljesítmények után azonban értékvesztés következik. Több olyan fordító jelentkezik, aki Petőfiben csak az egyszerűséget és a könnyedséget látja meg, következésképpen így is fordítja és értékteleníti el verseit. Petőfit azonban már őket megelőzően nagy költőként ismerhette meg a szerb olvasó, a szerb kultúra.

Az I. világháború megváltoztatta a közízlést. Petőfi költészete többé már nem váltotta ki a korábbihoz hasonló érdeklődést (Zmaj verseinek és fordításainak újraközlését kivéve). A Nyugat költői és Ady Endre kerülnek az érdeklődés homlokterébe. 1920-tól 1941-ig mindössze 5 új fordítás jelenik meg. Az egyetlen igazán figyelemre érdemes Veljko Petrovic fordítása a II. világháború előestéjén (Egy gondolat bánt engemet...). De ez csak sokkal később, 1957-ben jelent meg.

A II. világháború után Petőfi újra él, de nem igazán költészete valódi értékeit, hanem politikai és forradalmi nézeteit tekintve. Most az *Akasszátok föl a királyokat* és *A márciusi ifjakat* fordítják.

*

Zmaj neve olyan fényes fordítói korszakot félmjelzett, amelyben Petőfi kifejezésre jutott és bekerült a szerb kultúrába. A következő fordítói korszak, amely a költőnek újra méltó helyet biztosít Danilo Kis nevéhez kapcsolódik. Kis kitűnően ismerte a magyar irodalmat. Kitartóan fordította a magyar költészet nagyjait és a legkitartóbban Petőfit. Kis számára Petőfi mindenekelőtt nagy költő. Fordításaival bizonyítja is ezt. A szerencsés körülmények következtében Kis munkásságát egy a Petőfi verseinek válogatását tartalmazó kötet (Pesme, 1973) koronázta, amely pontosan Petőfi Sándor születésének 150. évfordulójára jelent meg. A verseket Mladen Leskovac válogatta (41 költemény) régebbi fordítók munkái is szerepelnek a kötetben (Zmaj, V. Petrovic). 17-17 verset pedig két kiemelkedő fordító, Danilo Kis és Ivan V. Lalic ültetett át. Az elemzések azt mutatják, hogy Kis precíz fordító. Legkiemelkedőbb fordításai a következők: Csokonai, A négyökrös szekér, Itt állok a róna közepén, A szél, Meglepő, hogy ugyanezt mondhatjuk el Ivan V. Lalicról, a költőről és műfordítóról is, aki nem tudott magyarul (D. Kis is segítette munkájában). Legjobb fordításai a következők: Befordultam a konyhára, Az Alföld, Legenda, A jó öreg kocsmáros, Anép nevében, A költészet, Szeretlek kedvesem. Ezzel a könyvvel Petőfi végérvényesen a szerb kultúra része lett, most kizárólag mint kiemelkedő költői nagyság. Lesz-e még korszak, amelyben érdeklődés nyilvánul meg Petőfi iránt?

*

Az elmúlt 150 év szerb irodalmában a Petőfi költészete iránti érdeklődés két szakaszra osztható. A választóvonal az I. világháború. Petőfi életútjával és költészetével az első világháborúig termékenyítően hatott, mert a nemzeti önállóságot és szabadságot illető radikális kérdésfelvetések példája volt. Bár a társadalmi erőviszonyok reális elrendeződése nem kedvezett a forradalmi változásoknak, a XIX. század második felének fiataljai a kiutat a liberalizmusban és a demokratikus változásokban látták, a Petőfi által képviselt és kifejezett forradalmi és megalkuvásnélküli eszmék csupán eszmények maradtak, amelyek inkább a poézisben, mint az életben öltöttek testet. Petőfi, lévén, hogy figyelmet szentelt az alacsonyabb, néprétegeknek, beemelte őket költészetébe, s azáltal, hogy mellőzte az addig érvényes "szalonnyelvet" és "fennkölt stílust", termékenyítően hatott azokra, akik a nemzeti szellem képviselőiben léptek színre a XIX. század második felében. A Petőfi elkötelezettségéből következő általános szemlélet ösztönzőbb erejű volt az egyes verseiben kifejtettektől. Nagy a globális hasonlóság azon fordulat között, amelyet Petőfi eszközölt a magyar nyelv és a népköltészet alkalmazása terén valamint a száz-

hagyomány és a népi nyelv iránti új viszonyulás között, amelyet Vuk Karadzic reformja és az új irodalom fejezett ki. Petőfi költészete termékenyítő hatásának fennálltak az előfeltételei a magyar irodalommal szembeni, politikai ellenségeskedésekből kifolyó ellenállás ellenére is.

Jelentősebbek azok a kapcsolatok, amelyeket bizonyos értelemben az említett korszak költőinek alkotásaiban is tapasztalhatunk. A társadalmi fejlődés globális hasonlósága ellenére is, lényegesen a különbségek Petőfi kora — amely előkészítette és megvalósította a forradalmat — és a XIX. század második fele között, amikor az szerb költők alkotnak. Ez mindenekelőtt a Petőfi és Djura Jaksic közötti különbségekben tükröződik, amelyről már esett szó. Két különálló egyéniségről, két különböző alkotói elképzelésről, de ugyanakkor globális pszichológiai hasonlóságokról van itt szó, amelyek leginkább a környezettel szembeni ellenállásban fejeződnek ki. Hasonlóságok is találhatók a versekben, de csupán Petőfi korai költészetét illetően. Még lényegesebb, hogy ilyen vonatkozásban nem mutatható ki egyetlen Jaksic-költemény genézise sem. Számára Petőfi egy emberi és költői eszmény megvalósulása, akit azonban sohasem követett közvetlenül. Jaksic nem fordította Petőfit, de Zmajnak igen behatóan kellett foglalkoznia Petőfi költészetével, az egyes versekkel, válogatás, de különösképpen a fordítás alkalmával. Mindenek ellenére Zmajnál sem mutathatjuk ki Petőfi konkrét hatását, még a legkisebb mértékben sem. De felhívhatjuk a figyelmet Zmaj inspirálódásának három fajtájára, azaz a Petőfi-versek felhasználásának három módjára. Már korábban láttuk, hogy Zmaj vagy fordította Petőfit vagy pedig Petőfi *nyomán* dolgozott. Maga jelentette ki, hogy noha fordíthatna is, el kell térnie az eredetitől, azaz, alkotó módon kell viszonyulnia a fordításhoz - számára ezen utóbbi jelenti a valódi eljárást. Mindig jelezte, hogy a versének volt-e előképe, modellje. Amennyiben jelentős mértékben eltért az eredetitől, akkor nem fordítóként nem is szerzőként, hanem átdolgozóként jegyezte az alkotást. Így jelezte, hogy az eredetitől, amelyből kiindult, olyannyira eltávolodott, hogy már szinte felismerhetetlenek a kapcsolatok. Ez lenne, a *Petőfi* és a *Petőfi nyomán* jelzések után az eredetitől való eltávolodás következő fokozata. Így azonban nagyon nehéz kideríteni, hogy milyen nyelvű volt az eredeti, s hogy ki volt a szerzője. Példaként említhetjük Zmaj *De si za toliko* és Petőfi *Hol vagy te kedvesem*c. versét. Zmaj átvette a vers eszméjét, majd kiteljesítette és a felismerhetetlenségig adaptálta. Az eredeti alapján új költemény keletkezett. Zmaj elmozdítja a verset, az üzenet általánosíthatóságának szintjén jelentkezik ugyan megfelelés, de ez már nem Petőfi versének fordítása. Zmaj nem találta eléggé hatásosnak az eredetit, kellő hangsúlyúnak az üzenetet? Ezért végzett nemcsak részletekbe menő, hanem a vers egészének érintő, mondhatnánk rombadöntő változtatásokat? Meg kell említeni, hogy a változtatás olyan mértékű, hogy Zmaj nem jelzi Petőfi szerzőségét.

A Petőfi-vers hasznosításának második típusa a *Kazi mi, kazic*. költemény kapcsán jelölhető ki. Itt is nehéz kimutatni a kapcsolatot, nehezebb mint az iménti esetben, mert olyan kombináció jött létre, amelyet csupán sejteni lehet. Petőfi verse a *Minek nevezzelek*, Zmaj költeményéhez csupán címében, azaz első versszakában kötődik. Ám ha figyelembe vesszük Petőfi *Szeretlek kedvesem*c. költeményét is, akkor új összefüggéseket tapasztalhatunk a három lábú verssorok és a rímelés, valamint Zmaj rövid sorai és rímei vonatkozásában. Noha nem közvetlen átvételről van szó, az indíttatás sejthető - ugyanakkor nem kell kizárni más lehetőségeket sem. Zmajt saját életkörülményei ihlették, de Petőfi költeményeinek hatása is felismerhető, annak ellenére, hogy ezt nehéz kimutatni közvetlenül.

A harmadik érintkezési típus kialakulása még bonyolultabb. Zmaj *Svetli grobovic*. verséről van szó, amelynek közvetlen indítéka Djura Jaksic halála volt. Nem könnyű a vers genézisét követni, de valami mégis sejthető. Két kezdő költő bécsben Petőfit olvassa; Zmaj később is igen nagyra becsülte szerencsétlen barátját, folyóirataiban pedig megjelentette költeményeit; a pályatárs halála megrendíthette, a család megsegítése alkalom volt az alkotói koncentrációra és egy pompás vers megteremtésére. Mi sem logikusabb annál, minthogy figyelme kiterjedjen a költőre, akit közösen olvastak és szerettek. Zmaj választása korábban is Petőfi azon verseire esett, amelyben a költő leginkább az ember általános problémáival és az élet értelmével foglalkozott. Ezek: *Szent sír*, *Világosságot*, *Az ítélet*, *Az örült*, *Az ember*, *Három fiú*. Zmaj fordította Petőfinek a költőkről és költészet

feladatairól szóló verseit is: *Szent sír*, *A XIX. század költői*, *Homér és Oszián*, *Dalaim*. Ezek olyan olvasmányélmények, amelyeket Zmaj kamatoztatott, de egyúttal olyanok is, amelyeket nem véletlenül, hanem a hasonlóság alapján válogatott. Ha kiemeljük az említett verseket, s csupán csak ezeket olvassuk, gyorsan feltűnik, hogy a *Svetli grobovíc*. költeményt is besorolhatjuk e csoportba. Mindkét verscsoport élén a *Szent sír* c. költemény áll. A *Svetli grobovíc* ritmikai vonásai teljesen megfelelnek a megrendült költő pszichológiai állapotának: az egyenetlen verssorok nem hűvös cizellált remeklésre törnek, természetességet és spontaneitást fejeznek ki, de a vers nagy része a nyolcasok arányszerkezetét tükrözi. Zmaj ezen eljárását a *Világosságot*, *Az ítélet* és *Az őrült*, c. versek fordításában követhetjük nyomon.

Az említett hatásmódok sokkalta fontosabbak és termékenyebbek az egyes verssorok vagy képek többé-kevésbé véletlenszerű kölcsönzésénél. A fordító kreatívan viszonyult már a kiválasztás és a fordítás alkalmával, amint pedig a költemény a sajátjává vált, megtartotta azt saját állományában, s alkotó módon felhasználta. Zmajnál tehát megtaláljuk a Petőfi-versekkel való alkotói érintkezés gazdag skáláját, kezdve az első fordításoktól (általában „Petőfi” „Petőfi nyomán” jelzések) egészen Petőfi verseinek átdolgozásáig („átdolgozta” jelzéssel) és olyan ihletésekig, amelyek mögött, ha öntudatlanul is, néhány vers vagy bizonyos verscsoportok állnak. Csak az első esetben beszélhetünk igazi fordításokról, a többi a költői szabadság különböző fokozatának tekinthető. Ennélfogva az inspiráció típusai ritkán jelentkeznek „tisztá” formában. A típusok kereszteződésére jó példa a *Nakraj sora - Falu végén kurta kocsmá*: az egész vers átköltés („Petőfi nyomán”), nem így az első három versszak: Petőfi költeménye Zmajt arra ösztönözte, hogy három újszerű versszakot írjon, amelynek immáron nem Petőfi a szerzőjük.

Jaksichoz és Zmajhoz hasonlóan Mita Popovic is azon költők közé tartozik, akik közvetlenül ismerték Petőfi művét. A fordításban inkább Arany Jánoshoz kapcsolódott — tíz versét fordította le — míg Petőfinek csak egy versét, noha Petőfi egyes verseit bizonyára olyan könnyedén fordíthatta volna, amilyen könnyedén írta és tette közzé verseit (ezek beleillettek a korabeli folyóiratok versrovataiba). Mita Popovic verseinek problémája, hogy azok felületi perfekcionizmusukkal követik a Petőfi és Arany utáni magyar költészetet (több Aranyéhoz hasonló balladát írt) és arra irányulnak, hogy átültessék a szerb mikro-klimába azt a költészetértelmezést, amely voltaképpen apályt jelent a magyar költészet forradalmi felszárnyalása után. Röviden szólva, a szerencsétlen Mita Popovic epigon módjára követett egy epigon költészetet és megkísérelte átültetni azt egy mégis másfajta kulturális feltételek kereteibe. Jóllehet, ez is Petőfi költészetének felhasználása a szerb kultúrában, de jellegénél fogva nem adhatott alkotói eredményeket.

Petőfi a fordítások közvetítésével is hatott. Zmaj jobban hajlott az általános jellegű témák, az igazságtalanság és az egyenlőtlenség, az emberi élet értelmének taglalására — ezek a problémák foglalkoztatták Strahimir Kranjcevicet is. Versei, mint az *In tirrannos*, *Lucida intervalla*, *Zadnji Adam* Petőfi versvilágához közelítenek (s Madáchéhoz is). Szemmellátható ugyanakkor, hogy Kranjcevic *Lucida intervallája* (1893) a Petőfi-Zmaj *Luda (Az őrült)* c. költemény közvetlen hatására keletkezett; az őrült monológjának ötlete, aki perlekedik a világgal és annak igazságtalanságaival itt lucida intervallának nevezetik — a sötétségbe merülés előtt és után.

Petőfi-Zmaj *Zimnje veceri* (A téli esték) és Aleksa Santic *Pretpraznicko vece* c. versei között ugyancsak vonható párhuzam. Hasonló mindkét esetben a családi atmoszféra, a gyermekkori meleg szoba felidézése, a kinti hideg ellenében, s a tizenegy- és tizenkét szótagú sorokban foglalt leírások is. (Ne feledjük, hogy három műfordító is lefordította Arany *Családi kör* c. versét). De a hasonlóságok véletlenszerűek is lehetnek, mint ahogy Santic az emlékezést az ellenpont megteremtésére használja. Ám azon adat, amelyet az *Apostol* fordítója, Aleksandar Maric, tett közzé, miszerint Santic ösztönözte a fordításban, sem jelentéktelen Zmaj *Pevanija* c. kötetét, amely Petőfi verseit is tartalmazta, a XIX. században folytonosan olvasták és az olvasók világába úgy épült be, mint a költészet eszményképe. Így Petőfi kivételes helyet foglalhatott el a Zmaj költészetén nevelkedett olvasók nemzedékei sorának tudatában.

★

Az I. világháború, valamint az azt követő forradalmak után megváltozott a helyzet, s Petőfi immáron nem lehetett eszménykép, s nem hathatott termékenyítő erővel. A megváltozott viszonyok fokozatosan Petőfi költészete valódi értékeinek felismeréséhez vezettek: olyan fordítók jelentek meg, akik megkísérelték minél pontosabban lefordítani az egyes költeményeket. Ha Petőfi költészete nem is hatott termékenyítően az alkotókra, kihívást jelentett a fordítók számára. A két világháború közötti szünet után újra szó eshet a kreatív fordítói hozzáállásról.

Ugyanakkor szemügyre vehetünk egy másik irányulást is: a hazai költészet hatást gyakorol Petőfi verseinek fordítására. Ezt a visszahatást kimutathatjuk korábban is (Zmajnál, Brancicnál pl.), de a poétikai kifejezőeszközök és a versnyelv fejlődésével ez a fajta hatás csak később jutott igazán kifejezésre. Ezért fennáll a veszély, hogy az eredeti adaptálása a hazai költészet tudatalatti kliséit követi, tudniillik, egy fejlődőfélben lévő eredeti alkotásmód kliséit. Ilymód lehetetlen csupán a lefordított költemény alapján megállapítani a Petőfi és a hazai alkotók közötti párhuzamokat. Csakhogy a fordító előtt felmerülő követelmények szigorúbbak, így olyan fordítások keletkeztek, amelyek nem csupán Petőfinek a szerb nyelvbe való beépítését, hanem a mű közvetlen (s nemcsak pótinformációk segítségével való) befogadását is lehetővé tették. Az eredeti és a fordítás között nem formális, hanem lényegi a hasonlóság.

Az új fordítókat immáron nem Petőfi eszméi és azok alkalmazhatósága köti le, ők már, a distancia birtokában ítélkezhetnek a klasszikus költő kiemelkedő poétikai értékei felől, máig ható frissességéről és eredetiségéről. Okulva a fordítók előző korosztályainak negatív tapasztalatából, a maiak nemcsak a „tartalmat”, az egyes szavakat, verssorokat és rímeket fordítják, hanem a funkcionális megfelelőség lehetőségeit kutatják, ami azt jelenti, hogy lemondtak az eredeti pontos átviteléről, hogy lényegi pontosságra tegyenek szert. Petőfi ebben a vonatkozásban is kitűnő kihívást jelent a fordító számára: látszatra természetes és spontán nyelvvel, valójában azonban megszervezett poétikai rendszerrel állunk szemben. A párhuzamosság mint a verssor vagy verssorok megszervezésének magasabb formája, függetlenül attól, hogy mondatrészekről vagy összetett mondatokról van-e szó, a párhuzamos elemek variációs ismétlése. Petőfi tehetségének és kifejezőerejének lényege. A költőhöz azon fordítók közelítettek adekvát módon, akik anélkül, hogy erőszakot tettek volna szerb nyelven, olvasóikat Petőfihez közelítették és nem fordítva. Ilymód még Petőfi „naív” versecskéi is felmutatták valódi értéküket.

★

Szerencsés körülmény, hogy Petőfit Jovan Jovanovic Zmaj fordította, aki tehetségével és népszerűségével integrálta a költőt a szerb irodalomba. Ma már megjelölhetők a Petőfi művének recepciójához vezető út főbb állomásai. A fordítók élén Zmaj áll. Őt folytatják Laza Kostic, Blagoje Brancic, Veljko Petrovic, Danilo Kis és Ivan V. Lalic. Ez a sorrend eltekint a lefordított versek számától, csupán az értékeket, az eredetihez való viszonyt tekinti mércének, amely természetesen a kortól függően változott. Asikeres fordításokból összeállíthatnánk egy, a nagy költőt méltóképpen bemutató kötetet; tekintettel arra, hogy egyes verseknek több jó fordítása is van, ez a gyűjtemény a szerb költészet és költői nyelv fejlődésének egyes dimenziót is felmutathatná.